

останні з них. Їхній особовий склад повинен був перейти до роботи у глибокому підпіллі³³.

У таких формах організована визвольна боротьба тривала до середини 1950-х рр., коли було ліквідовано майже всіх її керівників. Початком кінця героїчних змагань українців за власну державу стало вбивство 5 березня 1950 р. в с. Білогорща під Львовом Р. Шухевича. Згодом така ж доля чекала на більшість підпільників, які з честю виконували перший пункт Декалогу українського націоналіста: «Здобудеш Українську державу або згинеш в боротьбі за неї».

Як згадує Юрій Шухевич, якимось батько сказав йому, що вони, старше покоління, приречені на загибель, а молодше покоління повинне в майбутньому очолити боротьбу за самостійність України³⁴.

О. Коваль в одній зі статей характеризує стратегію Головного командира УПА як таку, що мала не лише ліквідувати міф про непереможність Росії, але також і вплинути на ігнорування визвольної боротьби поневолених народів СРСР у світі. Саме з такою метою, на думку дослідника, було здійснено рейди УПА на Захід³⁵.

Відомий оунівський діяч М. Прокоп зауважує, що 'Тарас Чупринка' ніколи не впадав у крайності, був реалістом і саме завдяки цим рисам йому вдалося керувати боротьбою українського народу проти німецької окупації та радянського режиму такий тривалий час³⁶.

Отож, можна зробити висновок про те, що зміна обставин на міжнародній арені та ситуації в Україні зумовила поступову еволюцію поглядів Р. Шухевича на визвольний рух, який від широкої повстанської боротьби всього українського населення перейшов до партизанської-підпільної, а потім і до цілком підпільної. Наголос робився також на агітаційну роботу та поширення підпільної мережі у східноукраїнському регіоні. Такі заходи були відповіддю на боротьбу комуністичного режиму з ОУН та УПА, завдяки ним вдалося зберегти сили національно-визвольного руху, продовжити його існування, поширити інформацію про нього за кордоном.

³³ *Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія.* — С. 424.

³⁴ *Шухевич-Березинський Ю. Мої зустрічі з батьком // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 45. — С. 239.

³⁵ *Коваль О. Тарас Чупринка — Шухевич — людина, стратег, політик // Авангард.* — 1970. — Ч. 2 (94). — С. 86.

³⁶ *Прокоп М. Тарас Чупринка і його вплив на сучасну боротьбу // Сучасність.* — 1977. — Червень. — Ч. 6 (198). — С. 52.

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ІДЕЇ ПРОВІДУ ОУН В УКРАЇНІ (1940—1950)

У цій статті ми зосередимо увагу на тому, як бачив Провід ОУН в Україні стратегію розбудови державного механізму в Українській Самостійній Соборній Державі. Спробуємо простежити та виокремити ідеї, що стосувалися таких важливих аспектів державного життя, як питання політичного режиму, суспільного устрою, форми правління тощо.

Основоположним документом бандерівців, їхньою першою офіційною програмою, стали постанови II Великого збору (ВЗ) ОУН(б) (1941). На відміну від програми, ухваленої на II Римському ВЗ ОУН (1939), державотворчим питанням у ній приділено мало уваги. Ми знаходимо тут лише твердження, що організація держави буде базуватися на основах міцної влади, «однієї політичної організації провідного національного активу» (мабуть ОУН), що ОУН виступає за планову організацію цілого господарського й суспільного життя на таких основах: а) рівність усіх українців у правах і обов'язках супроти нації та держави; б) поділ на рівні заняття й фахи та відповідно до нього виробничі професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих¹.

На відміну від офіційних, публічних документів, оунівські інструкції та матеріали під грифом «таємно», тобто призначені внятковно для внутрішньо-організаційного вжитку, а також теоретичні напрацювання провідних членів бандерівського крила 1940—1941 рр. дають нам можливість детальніше з'ясувати концепцію розбудови основних владних інститутів та політичного устрою держави.

На початку 1940 р., після утворення Революційного Проводу ОУН, з ініціативи С. Бандери було сформовано Комісію державного планування, яку очолив доктор В. Горбовий. Її основним завданням була розробка документів, які б докладно регламентували

¹ *Постанови II (Краківського) Великого збору Організації українських націоналістів // Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. — К., 2001. — Т. 8: 40-ві — 80-ті рр. XX ст. / Упоряд., прим. Т. Гунчака, Р. Сольчаника.* — С. 12.

організацію всіх механізмів влади та самоврядування, а також визначали принципи й напрями соціально-економічної політики. Структуру з такою ж назвою та аналогічними завданнями утворили й мельниківці, — її очолив О. Ольжич. Результати роботи бандерівської Комісії, як стверджував П. Мірчук, відображені в інструкції «Діяльність і боротьба ОУН під час війни» (1941)².

Як згадував В. Кук, цей документ відображав стратегічні і тактичні цілі ОУН(б) на час війни. До таких, зокрема, належали: проголошення відновленої держави, створення уряду і місцевих органів влади³. Зазначимо, що це був деталізований, розширений план організації адміністративного апарату, який, найімовірніше, теоретики ОУН розробили не на основі чітких зразків, а відштовхуючись від українських реалій, тож він відображав доктринальні особливості організованого українського націоналізму початку Другої світової війни.

Так, згідно з інструкцією, формування органів державної влади мало розпочатися одночасно зі збройною боротьбою за звільнення території України від московської окупації. ОУН повинна була проголосити відновлення української держави та встановити владу на всіх рівнях.

Планувалося, що спочатку територіальні одиниці будуть максимально самостійними у вирішенні всіх суспільно-економічних питань і не матимуть тісних зв'язків між собою та з вищими структурами. Місцеве самоврядування виключалося. Керівник тої чи іншої одиниці мав зосереджувати всю владу в своїх руках: політичну, військову, адміністративну і навіть судову.

Документ також регламентував розподіл повноважень між адміністративно-територіальними одиницями. Відповідно до характеру завдань та їхньої складності мав будуватись управлінський апарат. Водночас усі керівні пости, незалежно від рівня, мали обіймати члени ОУН або її симпатики — розвиток держави повинен був іти винятково в руслі програми організації. Більше того, її члени мали стежити

² Дужий П. Степан Бандера — символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН: У 2 ч. — Львів, 1996. — Ч. 2. — С. 128–131.

³ Кук В. Відновлення Української Держави (до 50 річчя Акту відновлення Української Держави, проголошеного у Львові 30 червня 1941р.) // Національно-визвольна боротьба 20-50-х років в Україні. Збірка матеріалів Першої наукової конференції. — Львів, 1992. — С. 40–41.

за всіма сферами життя і про помічені відхилення від програми ОУН доповідати керівникам. На цьому документ особливо наголошував⁴.

Як бачимо, зміст документа підтверджує початкове прагнення організації утримувати монопольні позицію в державі і цілком залишається в колі довоєнних уявлень про тотальний націоналізм у всіх сферах життя. Спроба втілити інструкції щодо формування місцевих органів влади відбулася після проголошення Акта відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. Про це згадує очевидець подій бандерівець В. Яршан. З його спогадів, однак, ми зробили висновки, що оунівці зіткнулися з непередбачуваними труднощами, серед яких була нестача кадрів для адміністративної роботи⁵.

Про довоєнну схильність до тоталітарних методів побудови держави свідчить також блок інструкцій із пропагандивними вказівками, який призначався лише для внутрішнього користування. З них випливає, що з моменту проголошення державності обласні референти пропаганди повинні були виконати низку завдань: узяти під контроль видавничу сферу; закрити всі книгарні і бібліотеки; провести конфіскацію та знищення «шкідливих» книжок, причому не лише з державних, а й з приватних бібліотек; чітко визначати зміст і напрями роботи театрів, кінотеатрів, закладів освіти та виховання; взяти під свій контроль розважальні заклади та усе, що пов'язано з гумором, сатирою тощо⁶.

З метою масового пропагування ідей українського націоналізму в кожному адміністративному центрі планувалося створити осередок пропаганди, забезпечений усім необхідним для роботи (прийнятною вважалася навіть конфіскація автомобілів на користь таких центрів). У разі потреби дозволялося пропагувати гасла «За справедливість для українців», «Один нарід — один провід — одна влада», «За повну владу українців в Україні» та подібні⁷. Як бачимо, тоталітарні ідеї поверсальської Європи мали яскраве відображення також і в

⁴ III. Напрямні розвою і побудови державної влади // Центральний державний архів вищих органів влади і управління (Далі — ЦДАВО) України. — Ф. 3833. — Спр. 69. — Оп. 1. — Арк. 39–42.

⁵ Яршан В. Державне будівництво в обласній площині // В боротьбі за українську державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / За ред. М. Марунчака. — Львів, 1992. — С. 66.

⁶ Пропагандивні вказівки на передвоєнний час, на час війни й революції та на початкові дні державного будівництва. — Б. м., б. р. — С. 16–18.

⁷ Там само — С. 18.

Україні. Проте ми твердо переконані, що, на відміну від радикалізму державних ідеологій нацизму і фашизму, український націоналізм був змушений планувати майбутні заходи саме в такому ключі. Тоталітарна радянська машина, наслідки трьохсотлітнього панування московщини на українських землях, на думку бандерівців, не залишали вибору. Зауважимо, що частково вони мали рацію. Проте ідеалізм, помножений на дещо завищену оцінку власних сил, відчуття націоналістичного месіанства та винятковості теж мали місце.

Тепер з'ясуємо, які передбачалися заходи щодо утворення та функціонування органів влади після революційних подій, тобто на другому запланованому етапі революції — у період «закріплення держави».

У працях членів ОУН зазначалося лише те, що в революційний та пореволюційний час державним режимом буде диктатура. Наприклад, Д. Мирон писав, що після диктатури в Україні буде «націократичний республіканський устрій», побудований на засадах: єдиної, сильної, авторитетної державної влади, а не механічно розділеної; верховного керівництва глави держави, що координує та символізує єдність народу; тривкої виконавчої влади, покликаної главою держави й перед ним відповідальною, а контрольованою представниками народу (мабуть парламентом); представництва всіх працюючих верств у державних законодавчих органах; організації та селекції національно-державного керівництва усіх верств; однієї світоглядно-політичної організації; незалежності судочинства від адміністративної і виконавчої влади, лише формального його підпорядкування главі держави (причому суди повинні виносити вироки в ім'я нації й глави держави).

Отже, в проєкті Д. Мирона ми бачимо не лише риси авторитарного політичного режиму, але також ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням. Пропонувалася, по суті, «обмежено-республіканська» президентська форма правління у поєднанні з «націократичним» політичним режимом.

Таким чином, державний механізм, що його пропонували бандерівці на початку радянсько-німецької війни, мав усі ознаки авторитарного на рівні структури та функцій. Подібний корпоративний суспільний устрій існував під час правління Б. Муссоліні в Італії і, як відомо, не виправдав себе.

Можна погодитися з твердженням дослідника В. Маркуся, що «націократія» — це «колективістична теорія суспільства, де людина мала другорядну вартість»⁸. З таких позицій організований український націоналізм «вирушив у маси» після початку німецько-радянської війни.

Втілення запанованого комплексу державотворчих заходів на практиці, мабуть, забезпечило би новій владі образ людиноненависницької сили, викликало б неабиякий спротив їй і, цілком можливо, призвело якщо не до громадянської війни, то принаймні до масової непокори на Сході і Півдні України. А засобів контролю за ситуацією в цих регіонах ОУН явно бракувало. Тому діяльність на Східних Українських Землях внесла свої корективи в програму та численні документи ОУН(б). Самовпевнений та рішучий тон, претензії на винятковість були замінені на цілком протилежні гасла й новий план дій.

Було кардинально переглянуто напрями та зміст пропаганди, напрямні розбудови держави. Про це яскраво свідчать нові інструкції, розроблені після III Надзвичайного великого збору (НВЗ) ОУН(б) (1943). Ідея «вольового націоналізму» була принесена в жертву — на нашу думку, цілком виправдано — заради головної мети — консолідації населення України та здобуття незалежності.

Насамперед слід зазначити, що нова програма бандерівців, ухвалена на III НВЗ ОУН(б), вже не містила положень про становий поділ суспільства. Принциповим нововведенням була теза, що «ідеалом нової суспільності є вільна людина». Тобто людину проголосили найвищою категорією. Майбутній політичний режим, за який боролася ОУН, названо вже не «націократією», а спочатку «новим ладом» і згодом, в «Уточненнях і доповненнях до програмових постанов...» (1950), — «демократичним ладом». Цей же документ декларував «свободу політичних і громадських організацій», що рішуче заперечувалося ще два роки перед тим⁹.

⁸ Маркус В. Півстоліття ОУН (1929-1979) // Сучасність. — 1979. — Ч 4. — С. 46.

⁹ Постанови третього Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в днях 21-25 серпня 1943 р. Уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (червень 1950) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955. (Збірка документів). — Б. м., 1955. — С. 99–112.

Ще один надзвичайно важливий крайовий документ, який відображає позиції Проводу ОУН щодо найважливіших аспектів стратегії і тактики боротьби та ідеологічних питань — «Резолюція членів ОУН» (1949), — чітко задекларував, що організація не вважає себе упривілейованим чинником, який має виняткове право репрезентувати волю населення, а тому не прагне до монопольного становища в Україні¹⁰. Таким чином було відкинуто претензії на особливу роль ОУН у державі. Зміни, внесені новою програмою та повоевними документами, які її доповнювали, мали, м'яко кажучи, революційний характер. Український націоналізм «крайового зразка» набирав рис демократичності, яка ставала лейтмотивом повоевного світу. Цікаво, що перехід на позиції політичного плюралізму та гуманізму відбувався тоді, коли ОУН в Україні вела боротьбу за виживання в людиноненависницьких умовах; і навпаки: демократичне середовище Західної Європи і Америки не надто впливало на ультраправі погляди середовища Закордонних Частин (ЗЧ) ОУН. Як влучно зауважила Г. Дичковська: «Легко бути гуманістом, сидячи в комфорті і попиваючи каву. Залишатися гуманістом в умовах тотального двостороннього геноциду значно важче»¹¹.

Зазначимо, що в період після Другої світової війни Провід ОУН в Україні був зосереджений на продовженні боротьби з ворогом у надзвичайно складних умовах. Зрозуміло, що проблема розбудови механізму вже незалежної держави відсувалася на другий план, а тому марно шукати ґрунтовних теоретичних розробок, присвячених їй. Це ускладнює дослідникам аналіз державотворчих ідей Проводу ОУН відповідно до сучасної схеми форми держави (йдеться про політичний режим, форму правління та устрій). Проте це не є суттєвою перешкодою до визначення загальних (засадничих) принципів державного будівництва, пропонованих організації.

Так, у «Роз'ясненні Проводу ОУН на Українських Землях» (1950) стверджувалося, що «безкласове суспільство» (основа майбутнього політичного режиму) — це суспільство «Без визискувачів і визискуваних, суспільство вільних неексплуатованих селян, робітників

¹⁰ Резолюція членів ОУН, що зібрались на надзвичайне зібрання 20 травня 1949 року // Галузевий державний архів Служби безпеки (далі — ГДА СБ) України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 4. — Арк. 144–152.

¹¹ Дичковська Г. Світоглядні концепції Петра Полтави // Визвольний шлях. — 1995. — № 8. — С. 981.

і трудової інтелігенції»¹². Публіцисти вважали, що «експлуаторські класи» можуть зароджуватися на основі як приватної власності, так і націоналізації знарядь і засобів виробництва, а сприяє цьому відсутність політичної демократії, коли владу отримує одна партія. Відповідно, «безкласове суспільство» повинно ґрунтуватися на «суспільній і трудовій, власності на засоби виробництва», з одного боку, та «політичній демократії», з другого, що мало б запобігти зародженню «експлуаторських класів» капіталістичного чи більшовицького типів¹³.

З цього випливає, що ОУН в Україні пов'язувала демократію як принцип організації влади та співіснування усіх елементів суспільства лише з громадсько-політичною сферою. Тим часом у сфері економіки заперечувалися недоторканність приватної власності та необмежена вільна конкуренція як причини зародження класового поділу на майновій основі¹⁴.

Матеріали «Політичного вишколу» свідчать про те, що організований український націоналістичний рух схилявся до думки, що держава має втручатися в економічну сферу функціонування суспільства. У цьому аспекті, як зазначають дослідники, зокрема А. Русначенко, оунівці були близькими до позицій соціал-демократичної ідеології. Зауважмо, що повоевна практика європейських країн усе більше тяжіла до державного втручання в економіку. І таку практику нав'язувала не лише потреба централізовано керувати відбудовою зруйнованих держав, а й логіка розвитку світового господарства.

Наступна надзвичайно важлива зміна в політичній концепції ОУН стосувалася ролі партій у житті суспільства. Публіцистичні напрацювання з цієї проблеми ішли в руслі партійного офіціозу. У них стверджувалося, що монопартійна система у державному житті не відповідає потребам повноцінного і здорового національного розвитку.

Загалом повоевне ставлення ОУН до багатопартійності можна окреслити так: намагатися уникнути появи великої кількості

¹² Роз'яснення Проводу Організації українських націоналістів на Українських Землях в деяких ідеологічних, програмових і політичних питаннях (1950) // Сурма. — 1950. — Ч. 25. — С. 10–12.

¹³ Ідея безкласового суспільства // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 10. — Арк. 184–185.

¹⁴ Вишкільний курс // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 13. — Арк. 34–35.

партій, але дати свободу їхнього утворення та діяльності. Проте механізм вирішення цієї проблеми на теоретичному рівні так і не був вироблений. Оунівці вважали, що велика кількість партійних груп свідчить про «нездорову» суспільно-політичну ситуацію. Така багатопартійність доводить країну до руйнації через постійну зміну урядів та міжпартійну боротьбу. Подібно трактувалося питання свободи діяльності політичних партій: кожна партія користується свободою, котра, однак, має межі. Такими межами є національні інтереси¹⁵.

Про насторожене ставлення до багатопартійності та сумніви в ефективності політичного плюралізму у постреволюційний час свідчить Лист «До К-121/7-С» (від 'П. Полтави' до Р. Шухевича) від 1948 р. 'Полтава' пропонує: «Було б дуже добрим добровільно об'єднати політичні партії в одну організацію, принаймні, до прийняття установчих зборів конституції. На такій добровільній основі могла б бути здійснена ідея диктатури звільненого народу, в найвідповідальніший момент нашої національної історії. Це не суперечить нашим демократичним традиціям. Це тимчасова концепція і ми її ставимо в залежності від згоди інших партій»¹⁶.

У ще одній віднайденій нами в архіві статті, яка, найімовірніше, належить перу члена Проводу ОУН, викладено міркування щодо ролі партій у житті суспільства. Автор статті доходить висновку, що багатопартійність дає позитивні результати там, де соціальна структура суспільства є більш-менш стабільною і функціонування уряду спирається не на вузьокласові цілі, а на національні інтереси. У той же час, провадить автор, там, де умови є «нездорові», багато партій витворюють хаос у державному житті через постійну міжособну боротьбу і зміну урядів. Однак невідомий публіцист був рішуче налаштований також проти монопартійності. На його тверде переконання, диктатура однієї партії рано чи пізно призводить до зловживань та обстоювання інтересів якоїсь вузької групи людей¹⁷.

¹⁵ До питань стратегії і тактики української революції // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 7. — Арк. 26; Бойдуник О. 22 січня на тлі внутрішньої політики // За самостійність. — 1948. — Ч. 1-2. — С. 1-9.

¹⁶ Лист «До К-121/7-С» // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 11. — Арк. 877.

¹⁷ До питання стратегії і тактики української революції. — Арк. 26.

Звертає увагу на себе ще один документ — «За ревізію деяких поглядів», — який навряд чи призначався для широкого загалу. Рівень викладу матеріалу дає підстави припускати, що цей текст написала людина, яка займала далеко не останню посаду в партійній ієрархії. Автор (чи автори) вважав, що форма державного устрою повинна відповідати ступеневі зрілості населення. Система парламентарного устрою, яка є ідеалом демократії, «виявляється якраз у наших часах» однією з найгірших. Ідеали демократії та лібералізму на практиці взагалі неможливо зреалізувати. Як випливає з документа, демократичний устрій неможливий без високої політичної зрілості народних мас. А досягнути такого стану можливо лише через диктатуру націоналізму. «Націоналістична диктатура, яку ми протиставляємо демократії, буде першою формою державного устрою, яка прийде безпосередньо по революції. Першим її завданням буде знищити в корені всякі прямування, погляди і думки, які будуть шкідливі для нації і виховати ціле покоління в націоналістичному дусі»¹⁸.

Аналіз документів та праць приводить до висновку, що воєнна дійсність змусила оунівців в Україні відмовитися від багатьох позицій, хоча цілковито викреслити ідеї довоєнні концепції націоналізму, на яких, фактично, формувався їхній світогляд, вони не змогли. Всередині ОУН виникли протиріччя щодо деяких питань. Однак, віддаймо належне, зовні (в офіційних документах і публіцистичних працях) це було ледь помітно. Офіційна лінія простежувалася дуже чітко, і хоча суперечки та дискусії стосовно програмних положень виникали, вони були не такими гострими, як за кордоном, а тому залишалися малопомітними.

Проблему майбутнього політичного режиму активно обговорювали публіцисти організації на рідних землях та ЗЧ ОУН. Наприклад, член Проводу ОУН в Україні О. Дяків у листі до одного з провідників ЗЧ Я. Стецька — 'З. Карбовича' писав, що демократію потрібно взяти за основу політичного режиму, але слід добре продумати її конкретну форму. Адже демократія може призвести як до розвитку і посилення країни, так і до негативних тенденцій через різноманітні вади державної системи та низьку політичну культуру

¹⁸ За ревізію деяких поглядів // ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Спр. 216. — Оп. 1. — Арк. 90.

громадян. Саме другий варіант, на нашу думку, відповідає сучасному стану українського суспільства.

Такі ж думки О. Дяків висловив у «Листі до друзів за кордоном» (1950), який адресував представникам «опозиції» в ЗЧ ОУН. Він наполягав на тому, що демократію потрібно покласти в основу політичного режиму держави, але обмеживши її чіткими рамками¹⁹.

У ще неопублікованій статті «Про наш демократизм» (бл. 1949). О. Дяків детально проаналізував еволюцію ставлення ОУН до питань демократії та дійшов висновку: організація завжди стояла за добро народних мас, а це — одна з головних рис демократії. Об'єктом критики були лише певні її зразки, а підставами — безсилля демократизму Центральної Ради у 1917—1918 рр., хиби ліберальної демократії в економічній сфері, зловживання демократичними гаслами у більшовиків. Наприклад, західноєвропейський і американський лад, на думку О. Дякова, не був справжнім демократизмом, бо він допускав визиск однієї групи населення іншою. А тому, взявши до уваги риси українського народу та досягнення суспільних наук, після ІІІ НВЗ ОУН окреслила такі основні принципи демократії: 1) «антиімперіалізм» — заперечення національних утисків і поневолення; 2) «безкласове суспільство» — знищення будь-якого визиску людини людиною; 3) «народна влада» — право усіх громадян брати участь у формуванні органів влади; 4) «воля людини» — наявність та дотримання прав і свобод; їх обмеження лише в тому випадку, коли вони використовуються на шкоду народу та є інструментом негативних впливів зовнішніх сил²⁰. Як бачимо, пропонувані «принципи» мало чим відрізняються від засад демократії в сучасному розумінні. Хоча ми усвідомлюємо, що запропонована схема є досить-таки абстрактною і не змальовує детально механізму взаємин громадян і держави.

Звертаємо увагу, що безперечним досягненням теоретиків Проводу ОУН в Україні було чітке розрізнення демократії як політичного режиму та лібералізму як ідеології. Вони стояли на такій позиції: влада повинна бути в руках народу — рівних громадян з

¹⁹ Лист О. Горнового до друзів за кордоном // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 4. — Арк. 155.

²⁰ Горновий О. Про наш демократизм // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 7. — Арк. 495—506.

однаковими правами, — тобто підтримували демократію. Натомість лібералізм — ідеологія, що трактує людину як носія абсолютних політичних, економічних, соціальних свобод, не зв'язаного жодними нормами, — була чужою ОУН²¹.

Тут варто зазначити, що оунівський публіцист П. Федун піддав критиці антидемократичні позиції одного з найавторитетніших теоретиків ОУН Д. Мирона, заперечив доцільність існування в державі лише однієї політичної сили — ОУН — та владотворчу функцію станових організацій. Він був переконаний, що в цьому разі станові організації перетворюються на таке саме знаряддя боротьби за владу, як і політичні партії²². 'П. Полтава' погоджувався з тим, що демократичний політичний режим не позбавлений вад, але водночас він визнавав багато переваг за демократією: «Все залежить від типу демократії і стану провідної верстви». Ефективним інструментом проти хиб демократії, на думку 'Полтави', може бути висока політична культура мас. Запровадження загального виборчого права впритул наближає країну до того, щоб почути волю всіх громадян. Коли ж такі вибори дають збої, то звинувачувати потрібно суспільство, національну еліту, а не систему. 'П. Полтава' був переконаний, що поступ можливий там, де «зударяються різні політичні сили», а не «одна собі діє». В іншому випадку буде те, що було в Німеччині і є в СРСР. У той же час, зазначав він, демократія не повинна стати найбільшою цінністю, а її використання потрібне задля досягнення націоналістичних цілей²³.

Відзначимо, що намагання поєднати в теорії принципи націоналізму та демократії було однією з особливостей повоєнної суспільно-політичної думки в середовищі ОУН. У такому аспекті сучасні націоналістичні партії в Україні нічим не відрізняються від ОУН 1940-х—1950-х рр. Це свідчить про раціональність теорії українського націоналізму середини минулого століття і про незнищеність та історичну тяглість ідей.

Отже, ставлення ОУН в Україні до проблеми політичного режиму було таким: влада повинна формуватися демократичним

²¹ П.П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі // ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 11. — Арк. 254.

²² Там само. — Арк. 266—269.

²³ Там само.

шляхом, але демократія не може бути стихійною; держава має право втручатись у політичне життя народу та коригувати його зміст.

Зміни, внесені ІІІ НВЗ, виправили пункти бачення політичного режиму, але не відобразили цілісної концепції організації апарату влади. Іншими словами, знайти в офіційних документах відповідь на запитання, якою має бути форма правління, неможливо. Лише поодинокі праці публіцистів в Україні дають змогу простежити хід думок у цьому напрямі. Зокрема, центр ваги був переміщений з глави держави на представницький законодавчий орган. Пропонована структура була близькою до європейських республіканських традицій.

Показовою тут є ще одна знайдена нами в архіві неопублікована стаття — «За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі» (1949). Її автор — 'П. Полтава', і у нас є всі підстави вважати, що в цьому випадку він виражав позицію цілого визвольного руху в Україні. Опонуючи закордонному середовищу ОУН, яке не мало чіткого бачення форми влади в майбутній державі, автор відразу зазначає: це питання потребує негайного вирішення. Інакше опоненти вважатимуть ОУН політично незрілою організацією без чітких рецептів майбутнього.

Аналіз статті дає можливість зробити висновок, що 'П. Полтава' пропонував концепцію парламентської демократичної республіки. Він вважав, що закони лише тоді виконують без відхилень, коли цей процес контролює законодавець. Відповідно, виконавча влада повинна підпорядковуватися законодавчій. Депутатів парламенту слід обирати з представників політичних сил (партій) на загальних прямих рівних виборах. 'П. Полтава' обстоював пропорційну виборчу систему. Причому до участі у виборах, на його думку, слід було допускати лише ті партії, чиї програми не містять антидержавних положень та які зібрали не менше двох мільйонів підписів громадян²⁴.

Після виборів партії-переможці зобов'язані в певний термін утворити парламентську більшість, яка розробить «Декларацію єдиної національної політики» та зобов'яжеться її виконувати. 'П. Полтава' вважав, що це матиме такі наслідки: існуватимуть чіткі напрями розвитку держави, які позбавлять труднощів

²⁴ П.П. *За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі*. — Арк. 273–284.

у законодавчій роботі; глава держави одержить право розпускати парламент у разі, якщо більшість не сформується та не буде оприлюднено «Декларацію», і самостійно формувати виконавчу владу до повторних виборів. Реалізовувати політику парламенту мав би уряд, сформований з представників партій, які перемогли, або однієї партії, що отримала більшість голосів. Причому парламент не мав би права висловити вотум недовіри урядові²⁵. Як бачимо, проєкт дуже подібний до сучасної моделі організації владного апарату в Україні. Щоправда, зміни до Конституції від 8 грудня 2004 р. не передбачили обов'язку ухвалювати «Декларацію», котра могла б стати своєрідною програмою діяльності і парламенту, і сформованого ним уряду.

'П. Полтава' залишив відкритим питання, чи парламент має бути дво-, чи однопалатним. Глава держави мав називатися «Президентом України», бо це відповідало республіканським традиціям²⁶. На превеликий жаль, публіцист не висвітлив детальніше повноважень ані глави держави, ані уряду. Не з'ясованим також залишилося питання щодо керівника останнього. Проте, судячи з логіки викладу, президент повинен був би мати обмежені повноваження, як це притаманно главам держав у традиційних парламентських республіках.

Отже, державотворчі проєкти Проводу ОУН(б), починаючи з 1940 р. і завершуючи кінцем організованого протистояння радянській системі, пройшли суттєву еволюцію. По-перше, відрізняється глибина та теоретичний рівень розробок. По-друге, політична платформа ОУН(б) в Україні зазнала радикальної трансформації: від обстоювання фактично тоталітарних методів і схем до декларування абсолютно демократичного політичного режиму та побудови відкритого суспільства.

Організований націоналізм в Україні перейшов на позиції толерантності та гарантування широких прав людини у її взаєминах з державою. Цілком виправданою, на нашу думку, була ідея втручання держави в економічну сферу у період становлення господарства незалежної країни та контролю за цими процесами. На

²⁵ П.П. *За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі*. — Арк. 285–286.

²⁶ Там само. — Арк. 286–287.

беззаперечну увагу заслуговують запропоновані у статті 'П. Полтави' форма правління та механізм здійснення влади, які можуть бути використані і тепер. Важливо відзначити своєрідність, оригінальність ідей оунівців, — вони не йшли за чиймись зразками, а пропонували свою систему, відповідну до українських реалій. У повоєнному бандерівському середовищі члени ОУН на рідних землях зайняли проміжну позицію між крайнощами: ультрарадикальними ЗЧ ОУН і фактично позбавленою ознак націоналізму ОУН(з).

Віталій Манзуренко

РОЛЬ РОМАНА ШУХЕВИЧА У СТВОРЕННІ НАГОРОДНОЇ СИСТЕМИ УПА

Жодна з подій світової історії ХХ ст. не залишила по собі таку велику фалеристичну спадщину, як Друга світова війна. Всі країни, що брали в ній участь, встановлювали різноманітні нагороди: ордени, хрести, медалі, нагрудні знаки. У Великій Британії 1940 р. було запроваджено Георгіївський хрест як одну з найвищих нагород держави для відзначення цивільних осіб, що показали виняткову мужність, а також низку медалей, які надавали учасникам військових операцій. Того ж року введено вищу військову нагороду Франції за боротьбу проти нацистської Німеччини — Хрест Визволення. Вже через декілька днів після нападу Німеччини на Радянський Союз, 28 червня 1941 р., Президент США Рузвельт заснував медаль «За службу в захисті Америки». Упродовж війни він також запровадив медалі «За службу жінок у Збройних Силах Америки», «За участь у воєнних кампаніях Америки», «За участь у кампаніях у Європі, Африці та на Близькому Сході», «За участь у кампаніях в Азії та в Тихому океані», а 6 липня 1945 р. Конгрес США встановив медаль «За перемогу у Другій світовій війні».

Збройною силою, яка діяла під гаслом визволення українського народу від гніту нацистського та більшовицького тоталітарних режимів, стала створена 1942 р. Українська Повстанська Армія (УПА). Покінчити з діяльністю повстанців військова машина Радянського Союзу змогла лише в середині 1950-х рр. За оцінками істориків, у різний час до складу загонів повстанської армії входило від 50 до 150 тис. осіб.

Потрібно віддати належне УПА за те, що вона — єдина повстанська армія, яка запровадила свої бойові нагороди. Ці нагороди займають особливе місце не тільки в українській, а й у світовій фалеристичній спадщині з огляду на складність виготовлення, специфіку нагородження і навіть носіння в умовах строгого підпілля.